

Jan Ryszard Sielezin, *Wybrane zagadnienia z metodologii badań. Kontekst historyczny i aktualne problemy*. Acta Universitatis Wratislaviensis. Nauki o Komunikacji Społecznej i Mediach, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2024, ss. 184

ANNA SZWED-WALCZAK

Dr, Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie
e-mail: anna.szwed-walczak@mail.umcs.pl

Książka autorstwa Jana Ryszarda Sielezina ukazała się w 2024 r. nakładem Wydawnictwa Uniwersytetu Wrocławskiego. Jest to kolejne opracowanie Autora dotyczące metodologii badań społecznych¹. Tym samym kontynuuje on pracę naukową w zakresie popularyzacji wiedzy metodologicznej i przedkładania wskazówek dla adeptów nauki. Mimo licznych publikacji na ten temat² książka ma charakter innowacyjny – łączy w sobie zarówno komponent wiedzy teoretycznej, jak i elementy praktyki badawczej w zakresie nauk społecznych. Opracowanie adresowane jest przede wszystkim do osób przygotowujących prace magisterskie, doktorskie lub habilitacyjne w dziedzinie nauk społecznych i humanistycznych. Warto dodać, że nauki społeczne mają specyficzny charakter ze względu na przedmiot badań, co wymaga szczególnego podejścia metodologicznego. Można je określić mianem nauk nomotetycznych, podstawowych i stosowanych (Łabędź 2024: 10). Jak pisał Stefan Ossowski, „zjawiska, procesy i rzeczy, którymi zajmują się nauki społeczne, stanowią przedmioty tych nauk wyłącznie, jako korelaty świadomości” (Ossowski 1967: 343).

Jan Ryszard Sielezin podkreśla, że współcześni badacze w szczególny sposób zmagają się z trudnościami w zachowaniu obiektywizmu oraz niezależności od wpływów politycznych i ideologicznych. Wynika to m.in. ze wzmożonego fałszowania źródeł, ułatwionego przez rozwój technologii,

¹ Zob. Sielezin 2010, 2013, 2015, 2018, 2020, 2021.

² Zob. np. Babbie 2004; Surmaczyński 2010; Sztumski 2010 i dalsze wyd. uzup.; Nowak 2012; Zieliński 2012; Bäcker i in. 2016; Janeczek, Walczak, Starościc 2019a, 2019b; Król-Kumor 2019; Johnson, Reynolds, Mycoff 2020; Domańska, Pomorski 2022.

np. poprzez wykorzystanie sztucznej inteligencji (AI)³, ale także z celowych działań podejmowanych przez instytucje, państwa czy grupy nieformalne w ramach wojny informacyjnej. Dodatkowym problemem jest specyficzne budowanie polityki historycznej, w której agresywne działania bywają usprawiedliwiane „krzywdą dziejową” lub „potrzebą wyrównania rachunków”⁴. Wreszcie trudności te wynikają z braku odpowiedniego dystansu badacza wobec przedmiotu lub podmiotu badań (Szacki 2006: 872).

W recenzowanej monografii za przykład niewłaściwego postępowania w procedurze badawczej – w kontekście niewłaściwej weryfikacji źródeł i konfrontacji z innymi źródłami – uznaje się antypolską politykę historyczną Rosji i Niemiec (s. 9). Jak zauważa Autor, „zdolność i umiejętność logicznego i krytycznego myślenia jest jedną z najważniejszych cech przydatnych w badaniach naukowych i ocenie innych” (s. 7). Myślenie krytyczne jest bowiem „procesem aktywnego i umiejętnego konceptualizowania, stosowania, analizowania, syntetyzowania i/lub oceniania informacji zebranych lub wygenerowanych przez obserwację, doświadczenie, refleksję, rozumowanie lub komunikację [...]” (Sanders, Moulenbelt 2011: 42–43; zob. *What Is Critical Thinking* 2024). Autor zaproponował katalog umiejętności, które powinien posiadać badacz. Wśród nich wyróżnił m.in. wnioskowanie, indukcję, dedukcję, egzegezę źródeł oraz rozpoznawanie poziomu ich informacyjności i wiarygodności (s. 8). Na przykładach omówił również typowe błędy metodologiczne popełniane przez osoby przygotowujące rozprawy doktorskie i habilitacyjne.

Książka składa się z czterech rozdziałów opatrzonych wstępem i zakończeniem. W rozdziale pierwszym zaprezentowano specyfikę źródeł w badaniach historyczno-politologicznych. Autor zwrócił uwagę na to, jak istotne w naukach społecznych jest korzystanie ze źródeł o różnej proveniencji. Dokonał przeglądu kategoryzacji źródeł, zaczynając od ich typologii proponowanej przez Johanna Gustava Droysena (pozostałości, źródła właściwe: pisemne i ustne, pomniki; s. 16), jej modyfikacji dokonanej przez Ernsta Bernheima, a następnie Marcellego Handelsmana, który wyróżnił źródła opisowe oraz źródła aktowe lub dokumentowe. Zaprezentował również klasyfikacje źródeł Stanisława Kościalkowskiego (dokumentalne, narracyjne, epistolarne), Gerarda Labudy (ergotechniczne, socjotechniczne, psychotechniczne) oraz Jerzego Topolskiego (bezpośrednie i pośrednie oraz pisane i niepisane).

³ Zob. np. Albright 2017: 87–89; Walecka-Rynduch 2024: 28–30; Sobek 2024: 70–71, 74–85.

⁴ Zob. Łódzki 2017: 21–24; Żoch 2021: 220–223; Barclay 2018; Palczewski 2017; Makowiec 10.05.2024; Musiał-Karg, Łukasik-Turecka 2023: 13–38.

Wskazał, że dla badaczy nauk społecznych i humanistycznych szczególnie ważne powinny być źródła opisowe (biografie, czasopisma, gazety codzienne, kroniki, opisy zdarzeń, pamiętniki, wspomnienia, relacje), aktowe (korespondencja prywatna i publiczna, noty, protokoły), pisemne (dokumentalne: akta parlamentarne, sądowe, kościelne, skarbowe, wojskowe, zrzeszeń kulturalnych i społecznych), narracyjne (autobiografie, czasopisma, dedykacje, kroniki, dzienniki, pamiętniki, wspomnienia) oraz dokumenty epistolarne. Nie pominął także źródeł ustnych i obrazowych (s. 28–29).

Jan Ryszard Sielezin ukazał konieczność wdrożenia krytyki źródeł, ich weryfikacji i konfrontacji z innymi źródłami, a także zastosowania hermeneutyki, znajomości uwarunkowań powstawania źródeł, języka epoki, w której powstały, oraz specyfiki instytucji, która je wytworzyła. Za niezbędne we współczesnych badaniach uznał również zgłębienie logiki formalnej oraz znajomość podstaw informatyki. Przedstawił przykłady błędów popełnianych na etapie gromadzenia i weryfikacji źródeł, wynikających m.in. z obecności w archiwach falsyfikatów, luk i błędów faktograficznych. Zwrócił także uwagę na konieczność klasyfikacji źródeł elektronicznych, co wymaga jednoznacznych definicji poszczególnych ich kategorii.

Rozdział drugi poświęcono trudnościom w procedurze badawczej, związanym z ustalaniem faktów, konstruowaniem definicji i formułowaniem hipotez oraz etapami ich weryfikacji. Autor niejako „prowadzi czytelnika za rękę”, wskazując, że przed przystąpieniem do realizacji zamysłu badawczego należy określić przedmiot i zakres badań oraz ustalić faktografię. Przedłożył autorski schemat procesu wyodrębniania z faktu ogólnego innych faktów. Dokonał klasyfikacji faktów na proste, złożone i dziejowe (s. 56). Za konstruktywny element postępowania badawczego uznał odpowiednio skonstruowaną definicję. Zwrócił uwagę na różnice pomiędzy definicjami sprawozdawczymi a projektującymi. Za szczególną trudność na tym etapie uznał chaos semantyczny i mylenie przez adeptów nauki dogmatów z paradygmatem naukowym.

Pomocna dla magistrantów oraz doktorantów jest część dotycząca formułowania hipotez badawczych. Autor wskazał potencjalne źródła hipotez, a także wyjaśnił, jakie cechy powinna spełniać prawidłowa hipoteza badawcza. Wśród nich wyróżnił: objaśnianie faktów, możliwość zweryfikowania, „moc teoriiotwórczą”, szczegółowość, prawdopodobieństwo, nieprzeczenie faktom naukowym (s. 72–73).

W rozdziale trzecim Autor odniósł się do najczęściej popełnianych w procedurze badawczej błędów: metodologicznych, interpretacyjnych i logicznych. Wykazał, że głównie wynikają one z braku krytycyzmu

względem źródeł. Krytycznie odniósł się do jakości prasy w XXI w., wskazując, że źródła prasowe zawierają *fake newsy*, błędy interpretacyjne, faktygraficzne i logiczne, a nierzadko bywają również zmanipulowane. Wskazał techniki dezinformacyjne obecne we współczesnej prasie (s. 83). Zaznaczył też, że „źródła historyczne są również błędnie interpretowane w kontekście jednoczesnego traktowania źródła jako faktu historycznego i przekazu o faktach” (s. 89). Konkluzja dotyczyła dokumentów o różnej proveniencji.

Ostatni, czwarty rozdział zgłębia meandry wybranych metod empirycznych i technik badawczych: obserwacji, wywiadu, relacji, badań statystycznych. W rozdziale tym sprecyzowano reguły i specyfikę wymienionych metod i technik. Wskazano, w jaki sposób prawidłowo wykorzystać je w procedurze badawczej.

Każdy rozdział zawiera przykłady prawidłowo i błędnie realizowanych etapów w postępowaniu badawczym. Autor podpowiada też, w jaki sposób unikać „pułapek” metodologicznych. Dodatkowo – w kontekście przygotowania projektu badawczego – przedstawiono studium przypadku (*case study*) relacji polsko-rosyjskich oraz analizę logiczno-historyczną polityki historycznej Niemiec wobec Polski.

Język opracowania naukowego jest zrozumiały i przystępny. Poszczególne etapy postępowania badawczego zostały jasno sprecyzowane. Warto byłoby jednak dodać skrótowe, graficzne schematy przedstawiające działania związane z przygotowaniem procedury badawczej (z uwzględnieniem właściwej kolejności), a następnie także samej procedury. Dobrym uzupełnieniem książki byłby również indeks rzeczowy dotyczący elementów postępowania naukowego. Z kolei na podkreślenie zasługuje zamieszczenie indeksu nazwisk.

W przygotowywaniu monografii wykorzystano bogatą literaturę przedmiotu, w tym również źródła zagraniczne i materiały o różnej proveniencji. Publikacja zawiera streszczenia w językach angielskim, niemieckim i rosyjskim.

Recenzowana książka jest godna polecenia uczestnikom seminariów magisterskich oraz doktorantom, ponieważ może być szczególnie pomocna w przygotowaniu i realizacji projektów badawczych.

Bibliografia

- Albright, J. (2017), *Welcome to the Era of Fake News*, „Media and Communication” 5(2): 87–89. DOI: 10.17645/mac.v5i2.977.
- Babbie, E. (2004), *Badania społeczne w praktyce*, tłum. W. Betkiewicz i in., red. A. Kłowska-Dudzińska, (Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN).
- Bäcker, R., L. Czechowska, G. Gadomska, J. Gajda, K. Gawron-Tabor, M. Giedz, D. Kasprowicz i in. (2016), *Metodologia badań politologicznych*, (Warszawa: Polskie Towarzystwo Nauk Politycznych).
- Barclay, D. (2018), *Fake News, Propaganda, and Plain Old Lies: How to Find Trustworthy*, (Lanham: Rowman & Littlefield).
- Domańska, E., J. Pomorski (red.). (2022), *Wprowadzenie do metodologii historii*, (Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN).
- Janeczek, S., M. Walczak, A. Starościc (red.). (2019a), *Metodologia nauk*, cz. 1. *Czym jest nauka?*, seria: Dydaktyka Filozofii 9, red. S. Janeczek, (Lublin: Wydawnictwo KUL).
- Janeczek, S., M. Walczak, A. Starościc (red.). (2019b). *Metodologia nauk*, cz. 2. *Typy nauk*, seria: Dydaktyka Filozofii 9, red. S. Janeczek, (Lublin: Wydawnictwo KUL).
- Johnson, J.B., H.T. Reynolds, J.D. Mycoff (2020), *Political Science Research Methods*, (Thousand Oaks: CQ Press, an imprint of SAGE Publications, Inc.).
- Król-Kumor, M. (2019), *Dyskurs nauk humanistycznych*, (Kielce: Wydawnictwo Uniwersytetu Jana Kochanowskiego).
- Łabędź, K. (2024), *Wprowadzenie*, [w:] K. Łabędź (red.), *Socjologia i psychologia polityki*, seria: Słowniki Społeczne, (Kraków: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Ignatianum w Krakowie): 9–11.
- Łódzki, B. (2017), *Fake News – dezinformacja w mediach internetowych i formy jej zwalczania w przestrzeni międzynarodowej*, „Polityka i Społeczeństwo” 15(4): 19–30. DOI: 10.15584/polispol.2017.4.2.
- Makowiec, P. (10.05.2024), *Rosyjska dezinformacja ewoluuje. AI w służbie fake newsów*, CyberDefence24, <https://cyberdefence24.pl/cyberbezpieczenstwo/rosyjska-dezinformacja-ewoluuje-ai-w-sluzbie-fake-newsow> (1.06.2025).
- Musiał-Karg, M., A. Łukasik-Turecka (2023), *Disinformation in the Media Space During the War in Ukraine: How Did Kremlin's Fake News Blame Ukraine, the USA and NATO for the Invasion*, [w:] M. Musiał-Karg, N. Lubik-Reczek (red.), *The War in Ukraine: (Dis)Information – Perception – Attitudes*, seria: International Relations in Asia, Africa and the Americas 17, (Berlin: Peter Lang): 13–38.
- Nowak, S. (2012), *Metodologia badań społecznych*, seria: Biblioteka Socjologiczna, (Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN).
- Ossowski, S. (1967), *Zoologia społeczna i różnicowanie kulturowe. Dzieła*, t. 4, (Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe).

- Palczewski, M. (2017), *Fake News: A Continuation or Rejection of the Traditional News Paradigm?*, „Acta Universitatis Lodzianis. Folia Litteraria Polonica” 5(43): 23–34. DOI: 10.18778/1505-9057.43.02.
- Sanders, M., J. Moulenbelt (2011), *Defining Critical Thinking: How Far Have We Come?*, „Inquiry Critical Thinking Across the Disciplines” 26: 38–46.
- Sielezin, J.R. (2010), *Badania źródłoznawcze w politologii: wybrane zagadnienia metodologiczne*, seria: Acta Universitatis Wratislaviensis 3235, (Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego).
- Sielezin, J.R. (2013), *Krytyka naukowa, ale jaka? O rzemiośle recenzenta nauk humanistycznych*, [w:] J. Juchnowski, R. Wiszniowski (red.), *Współczesna teoria i nauka badań społecznych i humanistycznych*, t. 2, (Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek): 296–309.
- Sielezin, J.R. (2015), *Biografistyka – perspektywy rozwoju i ograniczenia. Aspekt metodologiczny i źródłoznawczy*, [w:] J.R. Sielezin (red.), *W kręgu historii i archiwistyki*, (Jelenia Góra: Wydawnictwo Poligrafia Ad Rem): 21–35.
- Sielezin, J.R. (2018), *Wieloznaczność pojęcia „fakt” jako wyznacznik przedmiotu badań w naukach społecznych i humanistycznych*, [w:] J.R. Sielezin (red.), *Studia metodologiczne z nauk społecznych*, (Wrocław: Oficyna Wydawnicza Arboretum): 91–129.
- Sielezin, J.R. (2020), *Post-prawda jako element polityki historycznej Rosji wobec Polski – kontekst międzynarodowy*, „Facta Simonides” 1(13): 5–17.
- Sielezin, J.R. (2021), *Metodologia badań społecznych: definicje, terminy, pojęcia*, (Jelenia Góra: Wydawnictwo Poligrafia Ad Rem).
- Sobek, J.B. (2024), *Treści generowane przez sztuczną inteligencję w kontekście ochrony przed dezinformacją*, „Studia Bezpieczeństwa Narodowego” 33(3): 69–90. DOI: 10.37055/sbn/188916.
- Surmaczyński, M. (2010), *Podstawowe problemy metodologiczne nauk społeczno-politycznych*, seria: Acta Universitatis Wratislaviensis 3242, (Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego).
- Szacki, J. (2006), *Historia myśli socjologicznej*, (Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN).
- Sztumski, J. (2010), *Wstęp do metod i technik badań społecznych*, (Katowice: Wydawnictwo Naukowe „Śląsk”).
- Walecka-Rynduch, A. (2024), *Media immersyjne a kompozycja i dekompozycja sfery publicznej*, [w:] M. Łosiewicz, A. Ryłko-Kurpiewska, K. Knoch (red.), *Komunikacja w erze mediów cyfrowych: kreacja, wizerunek, dyskurs*, (Wrocław: Polskie Towarzystwo Komunikacji Społecznej; Gdańsk: Instytut Mediów, Dziennikarstwa i Komunikacji Społecznej Uniwersytetu Gdańskiego): 15–35.
- What Is Critical Thinking (2024), <https://louisville.edu/ideastoaction/about/criticalthinking/what> (1.06.2025).
- Zieliński, J. (2012), *Metodologia pracy naukowej*, (Warszawa: Oficyna Wydawnicza Aspra-JR).
- Żoch, M. (2021), *Fake news jako narzędzie dezinformacji*, „Cywilizacja i Polityka” 19(19): 219–234. DOI: 10.15804/cip202113.